# Un debat d'altura

*Xavier Antich*

*El descrèdit de la modernitat*
Neus Campillo
292 pp., 2001, Universitat de València

Neus Campillo signa el tercer volum de la nova col·lecció, «Assaig», de Publicacions de la Universitat de València: *El descrèdit de la modernitat*. A ningú se li escapa que Campillo és, sens dubte, una de les veus més personals, en el nostre país i en l'Estat espanyol, pel que fa a dos dels grans debats filosòfics oberts actualment: la teoria feminista i la filosofia de la modernitat. Dues qüestions que ja apareixien estretament vinculades al seu anterior llibre, *El feminisme com a crítica* (València, Tàndem, 1997), un text en el qual Campillo no només plantejava algunes de les paradoxes del discurs sorgit en el context de la Il·lustració respecte al feminisme, sinó que, des d'una perspectiva de més abast, intentava situar el problema de la teoria feminista en el marc d'una teoria de la modernitat. Aquesta posició li permetia de postular un feminisme *crític* i, al mateix temps, la necessitat de reivindicar el projecte de modernitat com un horitzó d'emancipació per definició obert; i totes dues qüestions, lligades a una teoria de la societat que reactualitzava el debat plantejat per Adorno i Horkheimer a *Dialèctica de la Il·lustració*. En aquella ocasió, Campillo assenyalava: «Quan una teoria de la societat es proposa com a crítica, està assumint, d'entrada, que no s'està d'acord amb la societat existent i que se'n pretén construir una de nova. Si se'm permet, es pretén 'transformar el món'. No significa que es donen les receptes de com ha de ser aquesta societat; significa que es reflexiona sobre la mateixa praxi que conjumina els esforços del canvi» (p. 66). Ja aleshores, amb la voluntat de desmarcar-se críticament del feminisme radical com d'un feminisme igualitari més aviat ingenu, obria unes vies que, al nostre entendre, la seva darrera publicació aprofundeix: «la idea d'igualtat com a idea reguladora explicita la universalitat de les normes i lleis amb què socialment i políticament han de ser tractats els individus de l'espècie per a, precisament, ser espècie humana. Ha d'envoltar, per tant, una neutralització del femení i del masculí, del negre i del blanc. Però, alhora, es manté la peculiaritat individual en la qual es dóna el tret de gènere. Per tant, crec que cal eixir de la polèmica clàssica de la igualtat-diferència perquè comporta paralitzacions teòriques i polítiques no convenients per a les vindicacions feministes» (p. 81). Formulat amb unes altres paraules, el projecte, ja aleshores, era, als ulls de Campillo, prou clar: «Des d'una articulació d'aquelles aportacions dels distints feminismes que puguen enllaçar amb la construcció d'una racionalitat no dominadora que puga ser instància crítica de la modernitat, que dilucide, per tant, com i per què el món ha de ser distint del que és, per què *volem* una societat *d'una altra manera*, i de quina manera» (p. 92).

En aquesta ocasió, a *El descrèdit de la modernitat*, parafrasejant un dels títols més cèlebres de Joan Fuster (*El descrèdit de*

*la realitat*), Neus Campillo s'ha encarat amb un debat d'altura: la discussió entorn de la modernitat des d'un doble vessant, el de l'assetjament que la modernitat, com a ideal filosòfic, ha patit durant el segle XX, i el de les relacions entre modernitat i postmodernitat, un debat, especialment aquest, a hores d'ara encara molt necessari, ja que una certa propensió a enterrar les coses abans que siguin mortes ha donat per tancada la reflexió sobre la postmodernitat amb la mateixa pressa que abans l'havia convertit gairebé en una moda cultural. Tanmateix, ni aleshores ni ara el debat pot considerar-se exhaurit: està en joc, ni més ni menys, que el sentit mateix i la validesa de la modernitat com a projecte filosòfic. És per això que *El descrèdit de la modernitat* és una de les aportacions més lúcides que hem pogut llegir sobre el debat al voltant d'aquestes relacions força problemàtiques, entre postmodernitat i modernitat, no només perquè Campillo en dibuixa una cartografia completa i pertinent de les diferents posicions enfrontades en un debat despatxat sovint amb una certa negligència, així com alguna de les seves arrels més pròpiament filosòfiques, sinó perquè reobre la discussió sobre la postmodernitat des de la necessitat de pensar el sentit mateix de la vigència o el descrèdit que la modernitat té a l'entrada del segle XXI.

El llibre està estructurat en cinc parts, cadascuna de les quals exigiria, per si sola, una reflexió de més abast que la que podem plantejar aquí. Provarem, però, de dibuixar-ne algunes de les tendències reflexives del treball, al nostre entendre les més estimulants i suggerents. En la primera part, «Modernitat-postmodernitat: del problema esteticocultural al problema teòric», Campillo planteja, d'entrada, el problema –que no és pas menor– terminològic (¿és la postmodernitat un més enllà de la modernitat que la nega o una modernitat radicalitzada?), per passar a tenir-se-les, després, amb dos dels protagonistes de la polèmica que va marcar els anys vuitanta: Jean-François Lyotard i Jürgen Habermas. A diferència de la caricatura que fa de la postmodernitat un moviment decididament conservador, Campillo l'ubica en un marc ideològic més ampli i en aquest sentit molt ajustat. En certa mesura, matisos a part, se centra en l'aposta lyotardiana per les estratègies del dissens enfront de l'horitzó del consens proposat per Habermas: Campillo té l'encert de destacar, cosa que no es fa habitualment, la dimensió estètica de la problemàtica, perquè per ella passen totes les altres qüestions, més enllà del nucli més conjuntural de la discussió («Interessa aclarir aquesta qüestió de la posició de Habermas sobre l'experiència estètica, perquè és clau del debat sobre modernitat-postmodernitat. Habermas es decanta per l'autoreflexió racional crítica, a diferència d'Adorno i Benjamin, que veuen les possibilitats de reconciliació utòpica entre naturalesa i cultura a través de l'experiència estètica», p. 58). El debat, aleshores, queda situat de ple en el context que Adorno havia emmarcat a la seva *Teoria estètica*, publicada, com és sabut, pòstumament, l'any 1970: en definitiva, centrat en la possibilitat mateixa d'un art crític i *negatiu* en el si d'una societat que el voldria positiu i afirmatiu. No és estrany que, des d'aquesta perspectiva, Campillo atorgui un lloc preeminent en la seva reflexió a la reelaboració postmoderna del concepte de «sublim», a partir de l'elaboració que en fa

Lyotard a *La condició postmoderna* (i que reprendrà més tard, l'any 1991, a *Leçons sur l'Analytique du sublime*). Entre d'altres raons, perquè el problema de l'estètica postadorniana no és un problema que afecti només el món de les pràctiques artístiques, sinó que toca de ple el debat de la contemporaneïtat: en aquesta línia s'inscriu el treball de referència de Marc Jimenez, *Adorno et la modernité* (París, Klinsieck, 1986), els volums col·lectius aplegats per Bouchindhomme i Rochlitz, *Théories esthétiques après Adorno* (1990), i *L'art sans compas. Rédefinitions de l'esthétique* (París, Cerf, 1992) i el volum 23 de *Rue Descartes*, la revista del Collège International de Philosophie, *Actualités d'Adorno* (París, Presses Universitaires de France, 1999). I així mateix ho assenyala Neus Campillo en la seva reflexió sobre Wellmer: «L'ideal estètic, per tant, no és un problema en exclusiva de l'art, ni tan sols només de la cultura, sinó que afecta la forma de proposar projectes i de buscar alternatives a les crisis del món contemporani» (p. 74).

Habermas, indubtablement, ha sobreviscut al postmodernisme, si més no pel que fa a l'àmbit de discussió que aquest pretenia redefinir. De la mateixa manera, potser també s'han mantingut de forma acrítica els retrets que aquest va formular als postmoderns com a filosòficament conservadors. Campillo reubica molt encertadament la qüestió quan es pregunta, enfront de Habermas, si cal considerar la postmodernitat, com a plantejament crític de la mateixa modernitat, com a quelcom d'antitètic de la modernitat, ja que aquesta es definia, pròpiament, com a tal, en la mesura que comportava el seu autoqüestionament. Per això, potser convé recordar que el postmodernisme es va desplegar en dues línies de reflexió prou diferents i heterogènies per constituir el nervi de dos moviments clarament diferenciats: breument, un postmodernisme alineat amb una política neoconservadora i un altre, derivat de la teoria postestructuralista, de caire, diguem-ne, més progressista o innovador.

El postmodernisme neoconservador va sorgir, en el fons, d'una reacció contra l'esperit de la modernitat, a la qual considerava responsable de les malalties socials i de les novament anomenades 'perversions' artístiques, considerades totes dues com la *catàstrofe* de la nostra època (amb ecos prou eloqüents de la terminologia que va caracteritzar l'exposició *Entartete Kunst* [Art degenerat], organitzada pels serveis 'culturals' nacionalsocialistes). Aquest postmodernisme es va definir, fonamentalment, en termes d'estil, per propugnar un retorn als elements (narratius, ornamentals i figuratius), a la història (i a la tradició que comporta) i a la noció de subjecte (fonamentada en l'artista creador). En les arts plàstiques i en arquitectura es va definir per un historicisme eclèctic on velles i noves modes i estils eren constantment reutilitzats i reciclats amb la fórmula del *pastiche*, convertit, des d'aquesta perspectiva, en l'estil oficial del postmodernisme. Aquest retorn a l'ordre, un gir clarament tradicionalista, palesava, en el fons, una fugida del present: és curiós veure com l'apel·lació a l'ordre apareixia històricament en moments d'una certa ebullició social i política, quan semblava que la història podia canviar de mans i l'orientació dels fets no deixava endevinar el fi cap al qual tendeixen. El postmodernisme neoconservador privilegiava, així,

declaradament l'estil individual de l'artista i l'estil col·lectiu d'allò que, molt vagament, es va anomenar «l'esperit de l'època». Ara bé, en el fons, aquesta tendència del postmodernisme no propugnava un veritable renaixement de l'estil, sinó la seva implosió en *pastiche*; no un retorn al sentit històric, sinó la seva erosió; no un renaixement de l'autor, sinó la mort de l'autor com a origen i centre del significat sacrificat a d'altres instàncies (bàsicament de poder o de mercat). Aquesta tendència postmoderna es caracteritzava, doncs, per un menyspreu de la modernitat i per un sotmetiment, més o menys confessat, al sistema.

D'altra banda, el postmodernisme postestructuralista (una tendència explícitament oposada a la neoconservadora), tenia el seu punt de partida en la constatació de la mort del subjecte com a centre de la història, de la representació i de la creació original. Des d'aquesta constatació, no proposava un retorn a la representació, sinó, al contrari, una crítica de la representació com a tal, en la mesura que posava en qüestió el contingut de veritat de la representació visual. Aquesta tendència, enfront del sotmetiment al sistema (sigui poder polític, sigui mercat) del postmodernisme neoconservador, contenia un gran potencial crític que no trencava amb la modernitat, sinó que en recuperava el seu valor més estrictament subversiu i negador; de fet, es va presentar sovint com una «teoria de la modernitat» que no oferia una teorització de la postmodernitat, sinó una «arqueologia de la modernitat». En el fons, pretenia fer una mena de lectura retrospectiva que volia ser conscient de les limitacions i ambicions fallides de la modernitat. Dit amb d'altres paraules, situava el problema de la modernitat, no pas en l'exhauriment d'un projecte, sinó en la incapacitat de mantenir l'esperit crític que més pròpiament havia definit a la modernitat com a tal. Així ho entén Lyotard, quan escriu: «Què és, doncs, allò postmodern? [...] Amb seguretat, forma part d'allò modern [...]. El postmodernisme, així entès, no és la fi de la modernitat, sinó el seu estat naixent, i aquest estat és constant» (Lyotard, «Resposta a la pregunta: què és el postmodern?»). Val a dir que el postestructuralisme només va aparèixer com a postmodernisme –cosa que té la seva gràcia– després de la *domesticació* que en van fer les universitats nord-americanes, provocant la paradoxa d'acord amb la qual el cos de les doctrines al voltant de la modernitat, elaborades a França a partir dels anys seixanta, va ser interpretat als EUA com a encarnació de l'esperit postmodern. I parlem molt conscientment de domesticació perquè, amb aquesta recepció, es va privilegiar el cos doctrinal menys polititzat (p.e.: Derrida i Barthes) enfront de posicions més crítiques i qüestionadores del sistema, més compromeses (com podien ser, p.e., les del mateix Lyotard o les de Kristeva i Foucault). De fet, els teòrics francesos parlaven ben poc de «postmodernisme» i, quan ho van fer, com Lyotard, va ser sovint per fer front als problemes de l'estètica de la modernitat: la postmodernitat, des d'aquesta posició seria més aviat aquella tendència neoconservadora que s'oposa a l'esperit modern, que aquests reivindiquen. El postmodernisme d'arrel postestructuralista, doncs, va actuar en un camp de tensió entre tradició i innovació, entre conservació i renovació, entre cultura de masses i cultura d'elit; un

camp de tensió on els segons termes ja no quedaven automàticament pel davant dels primers, sinó que expressaven tensions divergents. Així, aquest camp de forces que caracteritzava el postmodernisme ja no pot ser comprès per les dicotomies clàssiques, sino que requereix un altre acostament, més propi d'un espai de contradiccions i de contingències, de tensions i de resistències. Almenys una cosa sembla clara: el postmodernisme –i el text de Campillo és prou eloqüent– no va convertir de forma immediata la modernitat en quelcom anacrònic i obsolet (com sovint es repeteix, tant pels detractors com pels paladins), sinó que, al contrari, va aconseguir projectar una nova llum sobre la modernitat en la mesura que es va apropiar de moltes de les seves estratègies i de les seves tècniques estètiques.

En aquest context, Lyotard participava d'un moviment conceptual o filosòfic més ampli d'allò que es podria derivar de la seva originalitat, un moviment caracteritzat per dirigir els seus esforços contra la «raó totalitzant» i per dir adéu a les grans narracions sorgides de la teoria de sistemes: aquestes filosofies (caracteritzades per Sloterdijk com a «megalòpates») apareixen, aleshores, com a posicions fonamentalistes que pretenien legitimar un subjecte capaç de copsar el món com a totalitat de fenòmens i esdeveniments. Lyotard, en canvi, defensava, ja en els orígens de la seva aventura especulativa, un pluralisme irreductible de «jocs de llenguatge» (segons el sentit de la *jouissance* de Barthes), més que no pas una ruptura amb la modernitat (no només no defensada per Lyotard, sinó negada explícitament): «ha arribat el moment de complicar una mica el nostre acostament obrint llacunes dins de les quals hi ha, sens dubte, un núvol massa dens de pensament, amb el fi d'acabar amb l'engany de la coherència» (*Peregrinacions*). S'hauria de parlar, més pròpiament, d'autotranscendència de la modernitat en direcció a una societat vertaderament oberta (que, com es pot suposar, té ben poc a veure amb la que, des d'una perspectiva diferent i amb uns objectius gairebé antinòmics, defensava Popper). Així, encara a *Peregrinacions*, de Lyotard, es pot llegir: «La idea que l'acte de pensar és capaç de construir un sistema de coneixement total al voltant dels núvols de pensaments, passant d'un emplaçament a un altre, i acumulant les perspectives que produeix en cada emplaçament –una idea així constitueix el pecat per excel·lència, l'arrogància de la ment».

En la segona part del seu treball, «El desencís del món», Neus Campillo planteja, a través de Weber, Arendt i Jameson, diferents posicions que, tot afirmant la modernitat, en mostren l'ambivalència: posicions que rastrejarien diverses confrontacions amb el revers de la modernitat i que, en última instància, legitimarien, per via indirecta, el seu descrèdit. En aquestes coordenades no pot sorprende que l'assaig de Campillo se les tingui, en els dos blocs finals, amb les qüestions del temps i del subjecte. Pel que fa al primer, «el temps-present és una qüestió filosòfica central i la modernitat no pot separar-se de les distintes formes d'entendre'l» (p. 159): d'aquí, l'examen de Nietzsche, Heidegger i Benjamin que Campillo enceta en una de les parts més brillants del seu treball. Pel que fa a la qüestió del subjecte, Campillo se les té amb Adorno i Horkheimer, Wellmer i, finalment, amb Judith Butler, Donna Haraway i, a través de

Foucault i Touraine, amb Sheyla Benhabib, i desfa, entre d'altres, alguns malentesos generats al voltant del tòpic de la «mort del subjecte» atribuït a Foucault (tema respecte del qual la posició de Campillo és ben clara: Foucault s'hauria plantejat, més que dissoldre la noció mateixa de subjecte, «buscar noves formes d'imaginar noves pràctiques de subjectivitat», p. 264). La reflexió, com es pot endevinar, recorre bona part de les qüestions que el temps de la postmodernitat va reobrir i que només per negligència intellectual podrien cosiderar-se, a hores d'ara, com a tancades o exhaurides. En això, precisament, en plantejar intempestivament qüestions tancades abans d'hora, rau, al nostre entendre, uns dels grans mèrits d'*El descrèdit de la modernitat* de Neus Campillo. Entre d'altres raons, perquè, amb aquestes qüestions, no ens les tenim amb una simple hermenèutica historicista del passat recent dels debats filosòfics, sinó amb qüestions que encara, vulguem o no vulguem, formen part de la nostra quotidianitat –això és: contenporaneïtat–, i de la consciència crítica que en puguem arribar a tenir. Les últimes paraules del llibre, en aquest sentit, són prou eloqüents: «Obrir una interrogació sobre "què significa el debat modernitat-postmodernitat?" representa una reflexió sobre el nostre present que ens porta necessàriament a una interrogació sobre qui som nosaltres mateixos» (p. 285). ❐

# Un model de divulgació a repensar

*Salvador Cardús*

*La societat valenciana: estructura social i institucional*
Rafael L. Ninyoles (ed.)
470 pp., 2001, Bromera, Alzira.

Al costat de la publicació de nombroses monografies especialitzades, periòdicament, hom té la temptació de posar a l'abast del lector general obres de caràcter global que facin possible una mirada de conjunt sobre la societat estudiada. Aquest és, pròpiament, el propòsit de *La societat valenciana: estructura social i institucional* que ha publicat Edicions Bromera sota la direcció de Rafael Lluís Ninyoles. Un objectiu que, al seu moment, també compliren el volum de 1982 coordinat pel mateix Ninyoles, *Estructura social al País Valencià,* i el de 1992, coordinat per Manuel Garcia Ferrando.

Les virtuts que pretenen aquest tipus de volums són moltes i molt diverses. Entre d'altres, posar al dia els resultats de recerques prèvies; proposar una radiografia de conjunt i actualitzada que permeti establir comparacions amb períodes anteriors; facilitar una anàlisi transversal que relaciona àmbits generalment tractats de manera